

CATALOGUS CIVIUM GEDANENSIIUM

KSIEGI PRZYJEĆ
DO PRAWA MIEJSKIEGO
W GDAŃSKU
1536–1814



Tom V

KSIEGA OBYWATELSKA
(indeksowa)
Z LAT 1574–1637 (1641)

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu GDAŃSKIEGO

KSIĘGI PRZYJĘĆ
DO PRAWA MIEJSKIEGO
W GDAŃSKU
1536–1814

CATALOGUS CIVIUM GEDANENSIIUM

KSIEGI PRZYJEĆ
DO PRAWA MIEJSKIEGO
W GDAŃSKU
1536–1814



Tom V

KSIEGA OBYWATELSKA
(indeksowa)
Z LAT 1574–1637 (1641)

Edycja

Andrzej Groth, Dariusz Kaczor, Ewa Łączyńska-Bartoszek

Wstęp i opracowanie

Dariusz Kaczor

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu GDAŃSKIEGO
GDAŃSK 2019

Recenzent
prof. dr hab. Roman Czaja

Redaktor Wydawnictwa
Sonia Cynke

Projekt okładki i stron tytułowych
Andrzej Taranek

W publikacji wykorzystano ilustrację
Fragment *Księgi obywatelskiej z lat 1574–1638*, sygn. APG 300,60/3, s. 202

Skład i łamanie
PRACOWNIA

Publikacja sfinansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2013–2019, nr projektu 11H12013781



**NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI**

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978–83–7865–843–6

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81–824 Sopot
tel./fax 58 523 11 37, tel. 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81–824 Sopot
tel. 58 523 14 49; fax 58 551 05 32

SPIS RZECZY

Księga obywatelska (indeksowa) z lat 1574–1637 (1641). Wstęp	VII
Opis formalny	VII
Struktura wpisów	VII
Księga obywatelska (indeksowa) z lat 1574–1637 (1641)	1
Wykaz obcych	
A	3
B	14
C	20
D	30
E	34
F	37
G	40
H	54
I, J	79
K	92
I, J, cd.	93
K, cd.	97
L	98
M	102
N	118
M, cd.	120
O	123
P	124
R	135
S	136
T	141
U, V	146
W	149
Z	152
Wykaz synów obywateli	153

KSIĘGA OBYWATELSKA (INDEKSOWA) Z LAT 1574–1637 (1641) WSTĘP

Opis formalny

Księga przechowywana w zasobie Archiwum Państwowego w Gdańsku, w zespole Akta miasta Gdańska, pod sygnaturą APG, 300,60/3.

Księga sporządzona na składkach papieru, zszytych następnie dratwą, bez oddzielnej skórzaney oprawy. Dobry stan zachowania karty tytułowej pozwala się domyślać, że oryginalnie księga miała jakiś rodzaj oprawy, po której współcześnie nie pozostał żaden ślad.

Stan zachowania księgi należy uznać za bardzo dobry; blok wykonany z papierowych składek pozostał spoisty i się nie rozpada. Nieliczne, drobne uszkodzenia mechaniczne materiału pisarskiego, jak również występujące sporadycznie wystrzępienia brzegów niektórych kart nie mają żadnego wpływu na stan zachowania i czytelność zawartych w księdze wpisów.

Księga o wymiarach 73 × 45 cm liczy łącznie 213 stron. Oryginalnie nie była paginowana; paginacja ołówkowa została dodana wtórnie przez Archiwum.

Ma charakter czystopisu, prowadzonego w miarę starannie. Przekreślenia omyłkowo zapisanych wyrazów bądź nazwisk, a także kleksy pojawiają się bardzo rzadko. Notki pomieszczone w księdze sporządzono typowym pismem niemieckim charakterystycznym dla końca XVI i początku XVII w., niezbyt starannym, choć niesprawiającym trudności w odczytywaniu. Księga była prowadzona w języku niemieckim.

Struktura wpisów

Księga przyjęć do prawa miejskiego z lat 1574–1638 (1641) składa się z dwóch oddzielnych, choć pomieszczonych w tym samym tomie, części wyróżnionych osobnymi, oryginalnymi tytułami. Pierwsza część, która odnosi się jednocześnie zapewne do całego zbioru, nosi podwójny, niemiecki i łaciński tytuł – po niemiecku: „Burger-Buch angefangen von Anno 1574”, a po łacinie: „CATALOGUS CIVIUM GEDANEN[SIUM]”. Część ta obejmuje wpisy danych personalnych osób ubiegających się o przyjęcie do prawa obywatelskiego w Gdańsku w latach 1574–1637 (1641) i liczy łącznie 193 strony. Druga część księgi, opatrzona oryginalnym tytułem: *Namen der Burger Kinder, so von Anno 1574 Iren Burgerlichen Eidt geleist*, została umieszczona na końcu zbioru, liczy w sumie 19 stron i obejmuje okres od 1574 do 1581 r.

Na samym końcu księgi (s. 214–215) znalazł się dołączony z pewnością w czasach późniejszych, aczkolwiek dość przypadkowo, dwustronicowy fragment bliżej niezidentyfikowanego pisma dotyczącego kwestii formalnych związanych z prawem obywatelskim Gdańska; ów fragment to destrukta jakiegoś większego tekstu, w obecnej formie pozbawiony początku i zakończenia, a zatem wyrwany z szerszego kontekstu. Brak zakończenia uniemożliwia dokładne jego zadatowanie; na podstawie analizy duktury pisma można zasadnie wnioskować, że powstał w drugiej połowie XVII w. Prócz niego, w tym samym miejscu księgi obywatelskiej, został doklejonny strzęp karty (jej prawej strony) zawierający niewielki fragment tekstu, być może oderwany od jakiegoś

tekstu dotyczącego przyjęć do prawa miejskiego. Fragmentaryczność zachowania uniemożliwia jego identyfikację – widoczne są jedynie pojedyncze słowa i sumy opłat pieniężnych. Obydwa te fragmenty, jako niezwiązane bezpośrednio z treściami zawartymi w księdze obywatelskiej, a tym samym stanowiące niejako ciała obce, zostały wyłączone z niniejszej edycji, ponieważ ich umieszczenie w tym miejscu należałoby uznać za przypadkowe.

Księga obywatelska z lat 1574–1637 (1641) ma formę odmienną od zachowanych zasadniczych ksiąg przyjęć do prawa miejskiego w Gdańsku; jest ona bowiem swojego rodzaju księgą indeksową, stworzoną zapewne na potrzeby wewnątrz władz miejskich w celu dogodniejszego przeglądu danych personalnych osób przyjmowanych do obywatelstwa. Ma ona układ alfabetyczno-chronologiczny, tj. nazwiska przyjmowanych do prawa obywateli zostały uszeregowane według kolejnych liter alfabetu, przy czym o zakwalifikowaniu do danego działu decydowało nie nazwisko, lecz imię (bądź pierwsze imię) kandydata. W ramach poszczególnych grup alfabetycznych stosowano już układ chronologiczny. Identyczną strukturę ma zawarta na końcu księgi część z wykazem potomków gdańskich obywateli (*Bürger-Kinder*) przyjmowanych do prawa miejskiego.

Dokładniejsza analiza księgi prowadzi do interesujących konstatacji. Otóż powstawała ona niejako w dwóch etapach, które pozostawiły ślad w charakterze zapisów. Różnice pomiędzy pierwotną i wtórną redakcją księgi są wyraźnie widoczne. Jak bowiem wynika ze struktury wpisów poszczególnych kategorii alfabetycznych, pierwszy zrab notek powstał niewątpliwie w 1574 r., co uwidaczniało się również w tytule zводу. Stosowano wówczas rozbudowaną strukturę wpisów, podając takie dane, jak: imię, nazwisko, miejsce pochodzenia (urodzenia), profesję, a także dokładną datę uzyskania prawa obywatelskiego oraz kwotę opłat ponoszonych przez zainteresowanych za nabycie obywatelstwa. Dodatkowo dość konsekwentnie wprowadzano drobne i stereotypowe zapiski dotyczące spraw proceduralnych, jak również zbiorcze kwoty z tytułu opłat za uzyskanie prawa miejskiego, które wpływały do kasy miasta na zakończenie każdego roku. Taką formę zapisu realizowano stosunkowo krótko, bo tylko do 1577 r. Charakterystyczne, że w większości grup alfabetycznych (dla części brak danych) jako ostatnia data przy sumarycznym ujęciu płatności widnieje dzień 30 maja 1577 r. Można zatem zasadnie uznać, że do tego właśnie momentu księga była systematycznie i na bieżąco prowadzona.

Nie wiadomo na obecnym etapie badań, z jakich powodów kancelaria miejska zarzuciła dalsze prowadzenie tego rodzaju księgi indeksowej. Ponieważ konstrukcja dotychczasowych wpisów umożliwia jej kontynuację, poprzez pozostawienie dość obszernego miejsca na dokonywanie kolejnych wpisów w ramach poszczególnych kategorii alfabetycznych, przeto do redagowania wpisów powrócono. Trudno ustalić dokładnie, kiedy miało to miejsce. Analiza duktów pisma (wyraźnie różniącego się od wpisów redakcji pierwotnej, spisywanych regularnym duktem gotyckim) wskazuje, że musiało to nastąpić w pierwszej połowie XVII w. (niewykluczone, że krótko przed 1637 r., z którego pochodzi większość ostatnich zapisków). Kolejne notki wprowadzano zatem najprawdopodobniej *ex post*, poczynając od 1577 r. (w którego połowie zakończono redagowanie pierwotnej wersji), choć należy zwrócić uwagę, że zapiski z lat 1577–1579 ewidentnie nie są kompletne. Porównanie ich z notkami pomieszczonymi w księdze przyjęć do prawa miejskiego z lat 1536–1595 (APG, 300,60/2, *Catalogus Civium Gedanensium*, t. 1) prowadzi do wniosku, że zwód zawiera dość liczne luki w materiale. Sytuacja zmieniła się wyraźnie po 1580 r., kiedy można stwierdzić niemal pełny (z nielicznymi wyjątkami) komplet wpisów w stosunku do poprzedniej księgi obywatelskiej.

We wtórnej (drugiej) redakcji księgi uległa zmianie także struktura wpisów, które są wyraźnie odmienne od początkowych. Zrezygnowano z dokładnych notek na rzecz zapisu uproszczonego – podawano bowiem odtąd (nadal w ramach grup alfabetycznych) jedynie datę roczną uzyskania obywatelstwa, a także imię i nazwisko osoby otrzymującej prawo miejskie oraz jej profesję (wskazującą jednocześnie na rodzaj otrzymanego prawa obywatelskiego). Jedynie w stosunkowo niewielkiej liczbie wpisów pojawiała się dokładniejsza datacja (z podaniem daty dziennej i miesięcznej), lecz z reguły w odniesieniu do mieszczan dokonujących poprawienia

kategorię prawa obywatelskiego (najczęściej w sytuacji nabycia prawa kupieckiego w miejsce dotychczasowego rzemieślniczego).

Zestawienie zakresu chronologicznego obydwu redakcji księgi wskazuje dość jednoznacznie, że w kilku grupach alfabetycznych pojawia się ewidentny brak ciągłości wpisów.

Tabela 1. Zestawienie zakresu chronologicznego pierwotnej i wtórnej redakcji księgi

Litera alfabetu	Daty graniczne wpisów	
	pierwotnej redakcji księgi	wtórnej redakcji księgi
A	1574–1577	1577–1637
B	1574–1576	1578–1637
C	1574–1577	1578–1637
D	1576–1576	1578–1637
E	1574–1575	1579–1637
F	1574–1575	1578–1638
G	1574–1576	1576–1637
H	1576–1577	1577–1637
J	1574–1576	1578–1637
K	1576	1579–1634
L	1574–1576	1577–1638
M	1574–1577	1577–1637
N	1575	1579–1636
O	1575	1578–1632
P	1574–1577	1578–1636
R	–	1578–1635
S	1574–1576	1578–1637
T	1574–1576	1577–1638
V	1574–1577	1578–1638
W	1574–1576	1578–1641
Z	–	1581–1634

Źródło: opracowanie własne.

Można zatem stwierdzić, że zwarte i kompletne wpisy wtórnej redakcji księgi obejmowały okres od 1580 r. do początku lat 30. XVII w. Notki pomieszczone w poszczególnych grupach alfabetycznych z reguły były doprowadzane do 1637 r., choć zdarzały się odstępstwa, np. wykaz nazwisk nowo przyjmowanych obywateli z imionami rozpoczynającymi się na literę „O” doprowadzono jedynie do 1632 r., a dla kategorii oznaczonej literą „K” do roku 1634. Jednak w kilku przypadkach końcowymi datami tego rodzaju wpisów były daty późniejsze (litera „T” i „V” – 1638 r., litera „W” – nawet 1641 r.). Należy przy tym zwrócić uwagę, że wpisów datowanych na lata 30. XVII w. dokonywano niezbyt konsekwentnie, z lukami i opuszczeniami wielu nazwisk (w sumie ok. 10%), co jasno pokazuje korelacja zapisów z tego okresu z analogicznymi wpisami pomieszczonymi w księdze przyjęć do prawa miejskiego (APG, 300,60/5, *Catalogus Civium Gedanensium*, t. 2).

Wtórne użycie księgi do celów ideksowych, a w szczególności pozostawienie niezapisanych miejsc pod spodziewane przyszłe wpisy, sprawiło, że w kilku wypadkach przejrzysta, alfabetyczna struktura księgi uległa pewnemu zaburzeniu, np. w grupie nazwisk obywateli z imionami rozpoczynającymi się na literę „J” pozostawiono ewidentnie zbyt mało miejsc, w związku z tym całość zapisów tej kategorii nie zmieściła się; doprowadzono bowiem spis do końca 1625 r., po czym na kolejnej karcie pojawił się pochodzący z czasów pierwszej redakcji wpis

obywateli z imionami na literę „K”. Wykaz z grupy oznaczonej literą „J” kontynuowano jednak na kolejnych stronach począwszy od 1626 r., a zatem ciągłość notek została zachowana. Podobna „kolizja” nastąpiła w wypadku wpisywania obywateli z imionami zaczynającymi się na literę „M” i „N”. Również i tutaj zachowano, mimo rozbicia jednorodnej struktury zapisu, ciągłość wykazu.

Niemal identyczną strukturę jak zasadniczy zrab księgi obywatelskiej z lat 1574–1637 (1641) miał zamieszczony na jej końcu dodatek w postaci wykazu synów gdańskich obywateli składających przysięgę na wierność Radzie miejskiej. Tu również zastosowano porządek alfabetyczno-chronologiczny z wpisami zawierającymi podstawowe dane, takie jak: data roczna wpisu, imię i nazwisko (w ramach poszczególnych kategorii alfabetycznych) oraz profesja. Jednakże w odróżnieniu od zasadniczej części księgi w tym rozdziale konsekwentnie dopisywano przy nazwiskach dokładną datę złożenia przysięgi obywatelskiej.



Wydawnictwo
Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-7865-843-6